İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:16 Sayı:31 Bahar 2017/1 s.153-162

GİYİM TASARIMINDA ESTETİK AÇIDAN GERÇEKÜSTÜ ALGI

Irmak BAYBURTLU*

ÖZ

Sanatın çeşitli imgeleri kullanarak oluşturduğu dil aynı zamanda tasarım gibi sanatla beslenen disiplinlere de ulaşmaktadır. Bu anlamda sanatın tarihsel sürecinde yer almış bir çok akım çağdaş giyim modasında ve dolayısıyla da tasarımlarda etkili olmuştur. Bu akımlardan Gerçeküstücülük mantık sınırlarının dışında kurgulara yer verdiğinden algının da farklı seviyelerde etkili olduğu bir konumdadır. Görsel Sanat görme duyusuyla algılanan nesnel gerçekliği çeşitli yöntem ve çözümlemelerle yaşama yansıtarak her defasında yeni tarz ve oluşumlara olanak sunmaktadır. Giyim-kuşam objeleri de görsel sanatla aynı doğrultuda bu yönelimleri kullanarak sanatın bir tür günlük yaşama dahil olmasına aracılık etmekte ve algısal olarak yarattıkları çağrışımlar da bir çok farklı duyusal durum içermektedir. Konu görsel sanatta estetiğin felsefi temelleri açısından ele alınıp, gerçeküstü akımın giyim tasarımına yansımaları bu temel üzerinden değerlendirilip araştırılmıştır. Çalışma gerçeküstü yaklaşımla ortaya koyulmuş veya bu türden görsel dizgelerin yer aldığı giysilere ve bunların yarattığı algısal deneyim üzerine bir araştırma niteliği taşımaktadır. Giysilerdeki gerçeküstü algıya yönelik etki estetiğin felsefi temeliyle irdelenerek sanatsal bir nesne olarak giysinin edindiği konuma dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giyim Tasarımı, Moda, Gerçeküstücülük, Estetik

IN CLOTHING DESIGN, SURREALIST PERCEPTION AND AESTHETIC EXPERIMENTATION

ABSTRACT

The language that art creates by employing a myriad of images can simultaneously access to disciplines such as design that is also nourished by art itself. In that sense, a list of movements in the historical process of art have been influential in modern clothing fashion, thereby rendering a substantial effect on designs likewise. Allowing space for the kind of structures reaching beyond logic, one of these movements Surrealism is positioned in a place where perception is effective in a diversified set of levels. Visual Arts can, by reflecting onto the life itself through the lens of a multitude of methods and analyses the objective-reality perceived by eyesight, provide an assortment of novel styles and formations in each and every trial. Objects of clothes also employ such trends in the same line with visual arts to become an intermediary agent in the integration of art to daily life and the perceptual associations it creates also involve a number of diversified sensory cases. This issue has been treated with respect to the philosophical grounds of aesthetics in visual arts and the reflection of Surrealistic movement in clothing design has been assessed and investigated on the basis of such grounds. This study draws attention to the clothes presented on the basis of a surrealistic approach and/or clothes that manifest such forms of visual patterns and the perceptual experience created by such effects. On a different scale this study aims to analyze within the framework of the philosophical pillars of aesthetics the visual effect observed in these particular clothes.

Key Words: Clothing Design, Fashion, Surrealism, Aesthetic

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, ibayburtlu@ticaret.edu.tr*

1.GİRİŞ

Çağdaş sanatın tarihsel sürecinde bir çok akım ve farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Bu süreçler içerisinde psikoloji bilimiyle veya insan psikolojisiyle en fazla bağ kuran akımlardan biri Gerçeküstücülüktür. Akım resim, heykel, sinema, fotoğraf ve tasarım alanlarında etkili olmuştur.

Bilinçaltında var olan ve ancak rüya ya da hayalde rastlanacak türden imgelere ait kurguların giysilerdeki etkileri incelendiğinde diğer sanatsal akımlardan ayrılabilen farklı bir estetik deneyim ortaya çıkmaktadır. Söz konusu giysilerde güzel veya çirkin gibi nitelemelerin ötesinde şaşırtan, yadsıyan, sorgulatan çağrışımlar yaratılarak giysiye bir tür gerçeküstü sanat nesnesi özelliği yüklenmektedir. Konu estetiğin algısal bir alan olma özelliğinden dolayı bu bakış açısından ele alınmıştır.

2.ALGISAL BİR ALAN OLARAK ESTETİK

Estetik felsefi temellerine inildiğinde duyusal olanla ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla öncelikle estetiğin temel felsefi tanımıyla konuya girilmesi doğru olacaktır.

Söylev olarak eski Yunan'a dayanmakla birlikte 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren estetik, Alman düşünürler tarafından bağımsız bir alan olarak kurulmak istenmiştir. Terim 1735 yılında Alexander Gotlieb Baumgarten tarafından ortaya atılmıştır. Hegel'den Ranciere'ye ve Kant'a kadar bir çok düşünür estetiğin tanımını "duyusal" olarak ifade etmektedirler. (Bayburtlu, 2015: 20)

Ortak tanımlamalardan yola çıkarak estetiğin yalnızca güzellikle ilgili değil aynı zamanda duyusal nedenler sonucu yaşanan deneyimsel bir kavram olduğu ve böylece çeşitli duygu durumlarını deneyimlemekle ilgili olduğu sonucuna da varılmaktadır. Bu deneyimler, güzellik veya çirkinlik olabileceği gibi şaşkınlık, korku, şefkat, öfke, tuhaflık, yücelik v.b. gibi bir çok farklı duygusal durumla açıklanabilir.

Freud, "Sanatsal dünyanın gerçek dışılığının sanatçının uygulayacağı tekniğe ilişkin önemli sonuçlar doğurduğundan" söz ederek "gerçekte insana zevk vermeyen pek çok şeyin, hayal gücünün yarattığı oyunda bu gücü gösterebildiğinden ve gerçekte tatsız pek çok duygunun sanat yapıtında dinleyici ve seyirciler için bir haz kaynağına dönüşebilmekte olduğundan" bahsetmektedir. (Freud, 2016 : 105)

Burada bahsedilen haz yalnızca güzellikle açıklanamayan estetiğin de tanımını oluşturan duyusal deneyimle ilgilidir. Dolayısıyla sanat veya tasarım nesnelerindeki estetik hazzın hemen her türden duygu durumunu yaşatabilen yönü dikkate değer görünmektedir.

3.GERÇEKÜSTÜ SANAT

Gerçeküstücülük (Surrealism) adından da anlaşıldığı gibi bilinçaltına ait imgelerin, herhangi bir mantıksal bağlantı olmadan kurgulanması temeline dayanan bir sanat

akımıdır. Resim, heykel, sinema, fotoğraf, edebiyat, müzik, çeşitli tasarım disiplinleri de dahil olmak üzere sanatın bir çok alnında etkili olmuştur.

Bir dizi manifestoyla başlayan akımda birinci manifesto 1924'de akımın ismini de koyan Andre Breton tarafından yayınlanmıştır. Bunun aynı zamanda Gerçeküstücü Devrim (La Revolution Surrealiste) dergisinin çıkmaya başladığı döneme denk geldiği belirtilmektedir. (Artun,2010: 178)

Gerçeküstücülükte,"…rüyadaki her şeyi yapabilme gücünün ve düşüncenin tarafsız oyunlarındaki görüngülerin kesin formlarla ifade edilen bir temele dayanmakta olduğu ve diğer bütün fizik kurallarını kalıcı olarak yıkıp bunların yerine yaşamın temel sorunlarını çözümleriyle ortaya koymakta" olduğu belirtilerek ayrıca "yaratıcılığın önünü açtığı rüyalar ve halüsinasyonların üzerindeki bilinçaltının en alt düzeyinin" kullanıldığı bildirilmektedir. (Klingsöhr-Leroy, 2006: 6,8)

Kurgularda yer edinen imgelerin bir tür sembolik anlam yüklenmesi ve bu anlamların da bilinçaltından gelen psikolojik temellere dayanması sonucu oluşan kompozisyonlar izleyen açısından daha önce görülmeyene karşı duyulan bir tür yabancılaşma duygusuyla açıklanabilir. Bu anlamda eser, izleyende, yaratıcılığın üst sınırlarında olan ve daha önce görülmemiş veya alışılmamış olana duyulan bir tepki yaratabilmektedir.

İmgelerin gerçek yaşama uygun olması veya buna aykırı bir biçimde dizgelenmesi her ikisi de "gerçek" olarak nitelendirilen uzay-zamanda var olduğundan esasında gerçeğin üstünde olarak kabul edilen bir takım görüntü, kurgu veya kompozisyonlar da aynı sistemin (aynı gerçekliğin) içinde yer almaktadır. Bu durumda söz konusu kurgular için günlük yaşamda kullanılmayan veya günlük yaşamda karşılaşılmayacak ifadelerini kullanmak daha doğru olacaktır. Günlük yaşamda kullanılmayan veya rastlanmayacak türden kurguların da insan duyusunda yaratacağı etki bir tür, şaşkınlık, yadsıma, alaycılık, yaşanılan gerçekliğin dışından olan herhangi bir şeyde duyulan "gizem" duyguları yaratabilir.

"Çoğunlukla, bu akımın yöntemi olan bazı davranışlar ve dışavurumlar, yani gerçeküstücülüğün yıkıcılığı, yadsıyıcılığı, hiççiliği (nothingness) onun özü olarak anlaşılmış ve sunulmuştur. Oysa bunlar gerçeküstücülüğün, bir yerlerdeki başlangıç noktaları da olsalar, aslında yöntembilimidir. Çünkü, gerçeküstücülüğün özünü oluşturan temel olgu onun gerçekle kurduğu ilişkidir. Onun sorgulama biçimidir. Ona yönelik olandır." (Kahraman, 2005:134)

Dolayısıyla günlük yaşamda karşılaşılmayacak ve kendine özgü sorgulama biçimleri olan bu yönelimdeki duyusallık izleyende farklı duygu durumlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda güzelden alınan haz yerine daha önce görülmemiş olana karşı duyulan merak ve şaşırma duyguları deneyimlenebilir.

Samurçay "Gerek bilim insanı gerekse, sanatçının öncelikle, kendi iç gerçekliği ile dış gerçeklik arasında, bir yaratıcılık eylemi gerçekleştirdiğinden" bahsetmektedir. (Samurçay, 2008: XIII) Konuya söz konusu nitelendirme açısından bakılırsa, iç

gerçeklik ve dış gerçeklik arasında kalan izleyicinin bu ikili dünya karşısındaki sorgulayıcılığı, bilinmeyene karşı duyulan yadsıma, yabancılaşma, şaşırma v.b. duygu durumları doğurabilmektedir.

3.1. Gerçeküstü Sanatta Giysi İmgesi

Gerçeküstü Sanatta giysinin imge olarak kullanıldığı çalışmalar, yapılmıştır. Dali'nin "Afrodizyak Ceket" (Aphrodisiac Jacket) adlı eseri aynı zamanda Giyilebilir Sanat objesi olarak değerlendirilebilir. Eser t-shirt üzerine giydirilen ceket ve askot kravattan oluşmaktır. Ceketin üzerine camdan gerçek likör bardakları dizilerek kompozisyon oluşturulmuştur. Çalışma, cam ve tekstil gibi birbirinden ayrı iki materyalin bir arada kullanılması düşünüldüğünde ve insan bedeninin üzerinde olmaması gereken bardaklar göz önüne alındığında yadsıma, sorgulama, şaşkınlık gibi duygu durumları yaratmaktadır.

Şekil-1: Salvador Dali, "Afrodizyak Ceket" (Aphrodisiac Jacket), 1936 (Klingsöhr-Leroy, 2006: 6,8)

Yine giysi imgesini çalışmalarında kullanan bir başka sanatçı ise Rene Magritte dir. Sanatçının, Norine modaevi için afiş hazırlamakla birlikte daha sonra resimlerinde giysi imgesine sıklıkla yer verdiği bildirilmektedir. "Magritte'in Norine için yaptığı afiş tasarımları onun moda ve giysi bilgisini; bunların bir kişinin kimliğindeki etkisinin farkında olduğunu gösterir. Bu bilgisini daha sonraki tablolarında da kullanmıştır." (Allmer, 2017: 25)

Şekil-2: Rene Magritte, "Norine modaevi için hazırladığı afiş" 1926 ve "The Liberator" (Kurtarıcı) adlı eseri 1947 (Allmer, 2017: 4, 24)

3.2.Giysi Tasarımında Gerçeküstü Algı

Tasarım günlük yaşam içerisinde kullanım işlevine sahip ürünler sunarken bir diğer yandan da görsel sanattan beslenmektedir. Bu noktada sanat eserinden, tasarıma esin ve etkilenme yoluyla aktarılan anlayış veya akımlar giyim tasarımında da etkili olmuşlardır.

Dönemine göre ileri bir bakış açısıyla tasarımlar yapan Elsa Schiaparelli bu konudaki önemli ve öncelikle verilebilecek örneklerden biri olarak gösterilebilir. Kaynaklarda, Schiaparelli tasarımlarını yaparken, "Bebe, Berard, Jean Cocteau, Salvador Dali, Vertes, Van Dongen gibi dönemin önemli Gerçeküstü sanatçılarını davet ederek onlarla birlikte çalışmıştır. Bunun sonucunda çalışmalarında bir tür neşe, canlılık algısı edinmiş olduğu" bildirilmektedir. (Baudot, 1997: 11,12)

Şekil-3: Salvador Dali, Istakoz Telefon (Lobster Telephone) ve Schiaparelli tarafından "Istakoz Telefondan" etkilenerek tasarlanan gece elbisesi 1937

Schiaparelli'nin "Istakoz Elbisesi" tıpkı Dali'nin "Istakoz Telefonunda" olduğu gibi günlük yaşamda alışılmış olanın dışında, yaratıcı yönüyle şaşırtırken, özellikle dönemi düşünüldüğünde, giysideki estetik bakış açısında yadsıyıcı bir yön oluşturmaktadır. Istakozun belirli bir rapor tekrarı olmadan elbisenin üzerindeki yerleşimi ve dev boyutu bu yadsıyıcı algıyı harekete geçirebilen bir görselliğe sahiptir.

Diğer taraftan tasarımcı için Dali, Cocteau, Jean Hugo gibi sanatçılar çeşitli aksesuar ve tamamlayıcı öğeler tasarlamışlardır. Sinema yönetmeni Cocteau'yla işbirliği içinde tasarlanan keten ceket bunlardan biridir. Önden verev kesimle kapanan cekette saçları sağ kola işlenmiş yandan kesiti alınmış yüzü sağ omuzda ve bele kadar inen sol kol ve el yer alan kadın figürü işlenmiştir. Dirsekten itibaren sol kol kemer yerinden geçerek bir tür kemer etkisi yaratmaktadır. Kadın figürünün giysi objesi üzerindeki yerleşimi ve alışılagelen görsel kurgu ve yerleştirmelerden ayrılığı yine giyside alışılmışın dışında (özellikle dönemi düşünüldüğünde) bir estetik bakış açısı yaratarak şaşırtıcı bir algı yaratmaktadır.

Şekil-4: Jean Cocteau ve Schiaparelli işbirliği ile tasarlanmış keten ceket 1937 (Baudot, 1997: 30,31)

Öte taraftan giyim tasarımında önemli bir yere sahip olan Lanvin markası 2012 koleksiyonunda bu tür çalışmalara yer vermiştir. Marka, Dali'ye ait çalışmalardan yola çıkarak tasarımlarında bir tür alaycılığı olan izleyenin bilinçaltını etkileyen algı yaratabilmektedir. Göbek üzerine gelen kemer tokası dudak şeklinde, göz aksesuarlar omuzların altında, el göğsü yandan kavrayacak şekilde yüz değil beden üzerinde ait olmadıkları yerlere yerleştirilmişlerdir. Yüzün parçaları bluz üzerine taşınarak bu defa bluzda yüz etkisi yaratılmıştır.

Şekil-5: Solda Lanvin 2012 Sonbahar-Kış koleksiyonundan bir bluz tasarımı. Sağda Lanvin'in tasarımına esin kaynağı olduğu düşünülen Dali'ye ait bir görsel.

Celine markasının 2013 İlkbahar-Yaz koleksiyonunda yer alan aksesuarlarda ise Gerçeküstü çalışmalarıyla bilinen ve önemli tekstil sanatçılarından biri olan Meret Oppenheim'dan etkilenilmiştir. Oppenheim'ın "Kürkte Kahvaltı" adlı tanınmış eserinden uyarlanarak yapılan tasarımlar sorgulatan ve alaycı bir bakış açısının uyandırdığı algıyı yansıtmaktadır. Nitekim kapalı bir ayakkabının ön kısmında ojeli ayak tırnaklarının kurgulanması, ayakkabı ile çıplak ayak arasında kurulan bağ, alay (ironi) şaşırtıcılık ve düşündürme gücüne sahiptir.

Şekil-6: Meret Oppenheim tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalardan yola çıkarak hazırlanmış, Celine 2013 İlkbahar-Yaz Koleksiyonunda aksesuarlar kullanmıştır. (Sağda)

Diğer yandan Viktor and Rolf markası 2016 Haute Couture koleksiyonunda insan bedenine ait parçaları soyut formlarla kurgulamıştır. Alaycı ve sorgulayan bakış açısıyla gerçekleştirilmiş koleksiyonda yine bilinçaltına ait mantıksal parçalanmaların yer aldığı yerleştirmeler yapılmıştır.

Şekil-7: Viktor and Rolf Bahar 2016 Haute Couture Koleksiyonu

4.Sonuç

Günlük yaşamda kullanılan ve aynı zamanda bir gereksinim olan giyside, gerçeküstü yaklaşıma yer verilmesi, Gerçeküstü Sanatın günlük yaşama yansıması bağlamında dikkate değer görünmektedir. Bilinçaltındaki parçalanmışlığın görsel dizgeleri bu defa giysiye ait ayrıntı ve aksesuarların kullanıldığı kurgularla ortaya koyulmaktadır. Böylece kullanım işlevine sahip bir obje üzerinden gerçeküstü söylev üretilerek yadsıma, yabancılaşma, şaşkınlık v.b. gibi duygu durumları deneyimlenmektedir.

Söz konusu deneyim sorgulayıcı bir takım etkiler yaratarak estetiğin kendi felsefi temeline uygun, güzel olandan öteye diğer duyusal çağrışımlara zemin hazırlamaktadır. Konunun içerisinde ele alınan örneklerden de anlaşılacağı üzere bilinçaltına taşınan gerçeküstü imge dizgeleri günlük yaşam içine taşınmıştır. Böylece Gerçeküstü Sanat bir deneyim olarak yaşam içinde dolaşma olanağına sahip olmuştur.

Diğer tasarım alanlarında olduğu gibi Gerçeküstü Sanat giysi tasarımına ulaştırdığı esinlerle bir tür devrim gerçekleştirmektedir. Giysiye bakış açısının değişmesinde etkili olan bu yaklaşım giysiyi çeşitli duygu durumları yaratabilen sanatsal bir objeye dönüştürmektedir. Günlük kullanım işlevi olan bir eşyanın, sanatın kapsadığı felsefi bakış açılarını içermesi, onun yaşamla sanat arasında köprü kuran bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Allmer Patricia, İşte Magritte, Çeviren: Eylül Cavaç, 1. Baskı, 2017, İstanbul

Baudot François, Fashion Memoir, Elsa Schiaparelli,1. Edition, Thames and Hudson, London,1997

Bayburtlu Irmak, Giyilebilir Sanatta Örme ve Dokuma Yapıların Estetik Yeri, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tez Danışmanı: Mine Biret Tavman Ertuğrul, İstanbul, 2015

Kahraman Hasan Bülent, Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri, 3. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005

Klingsöhr-Leroy Cathrin, Surrealism, Taschen, 2006, Köln

Samurçay Neriman, Sanatta Psikanaliz, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, İstanbul

Sanat Menifestoları, Avantgarde Sanat ve Direniş, Derleyen: Ali Artun, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010, Andre Breton: Sürrealizm Manifestosu, Çeviren: Kaya Özsezgin

Sigmund Freud, Sanat ve Sanatçılar Üzerine, Çeviren: Kamuran Şipal, 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016

http://www.tate.org.uk/art/artworks/dali-lobster-telephone-t03257 22.11.2016

https://panathinaeos.wordpress.com/2014/11/07/elsa-schiaparelli-lobster-dress/ 22.11.2016

http://minniemuse.com/tag/retail/ 17.11.2016

http://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2016-couture/viktor-rolf

http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/2009.421/